

מכון להוראה 'בירורי חיים'

בראשות מורינו הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א
מח"ס 'לקט הלכות' (ד' חלקים) ושו"ת 'בירורי חיים' (י"ב חלקים)

הוראות למעשה לתשעה באב שחל במוצאי שבת - ה'תשפ"ה

שיעור מיוחד מאת מורינו הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א

ובשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סי' רמ"א אות ב') כתב: 'ומי"מ לפי מנהגינו שנוהגים כהחכם צבי והגר"א ללבוש בגדי שבת וכמנהג הספרדים משום דהוי אבילות בפרהסיא, אם כן הכי נמי דיש להתיר ללמוד תורה. וכל שכן הוא לפי האריז"ל שלא להראות שום אבילות בשבת אפילו באבילות חדשה וכל שכן בישנה'. ושיעור לרבים עדיף שיהיה בדברים המותרים, אבל אם אין הציבור מוכן, וזאי יהיה ביטול תורה, יאמר השיעור בכל התורה כולה (וכפי שהביא הביאור הלכה (סו"ס תקנ"ג ד"ה ולכן) דברי המאמר מרדכי שלולי דמסתפינא הייתי מתיר ללמוד אף בתשעה באב עצמו. וא"כ קל וחומר שיש להתיר בשבת ערב תשעה באב).

טלטול והכנת מגילת 'איכה' בשבת

מותר להכין את קריאת מגילה 'איכה' בשבת, שהיא אחד מעשרים וארבעה כתבי הקודש, ככל תלמוד תורה. ורק לגבי מגילת אסתר גזרו שלא יקראוה בשבת שמא יעבירוה ברשות הרבים, משום שהיא חובה. ובמשנ"ב (סימן תרפ"ח ס"ו) כתב כדעת הפרי חדש שאין לטלטל מגילת אסתר (הכתובה על קלף) בשבת מדין מוקצה, כיון שאין קוראים בה בשבת משום גזירת רבה (גמ' מגילה דף ד:). וכבר כתבו רבים מהאחרונים (מחצית השקל שם סק"ב, שערי תשובה סימן תרצ"ג סק"א בשם שלמי חגיגה סימן תרפ"ח ס"ב בהג"ה בשם ספר מטה יהודא לרבי יהודא עייאש ז"ל שם סק"ח, וכן נראה שנוטה דעת השי"ר כנסת הגדולה סימן שח הגה"ט ס"ב), להקל. וכן כתבו החתם סופר (הגהות לשו"ע שם) והשו"אל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ג סימן כ"ט) שהפרי חדש אסר רק בשבת שחל בה פורים, אבל בשבת שלא חל פורים בו דליכא מצוה לקרותה, לא הוי מוקצה ושרי לטלטלה.

מנהגי ודיני אבילות בסעודה שלישית

בשנה זו, שסעודה שלישית היא הסעודה המפסקת, לא חלים בה דיני 'סעודה מפסקת' של כל שנה, ומותרים באכילת בשר ושתית יין (שו"ע סימן תקנ"ב ס"י): 'ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו'.

ברכת מזל טוב

למורינו ורבינו

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א

ראש מכון להוראה 'בירורי חיים'

ולאביו הרה"ח רבי דוד משה הלוי סגל שליט"א

משמש בקודש אצל רבוה"ק מסאדיגורה

בהגיע עת דודים שמחת האירוסין לבן - הנכד

הבה"ח המופלג יקותיאל יהודה נ"י

עב"ג בת הגאון רבי רפאל אויערבאך שליט"א

מרבני ישיבת 'שערי תורה'

ונכדת הגאון הגדול רבי אברהם אויערבאך שליט"א

ראש ישיבת 'קרלין'

והגאון הגדול רבי חיים דוד הכהן רוטנברג שליט"א

ראש ישיבת רהמסטריווקא

יתן הש"ת שהזיווג יעלה יפה, לתפארת המשפחות

ומשמחה גדולה זו יושמע שמע רב על כל ישראל

רבני בית ההוראה

ההנהלה

דיני שבוע שחל בו

בשנה זו שתשעה באב חל ביום ראשון, לא חלים דיני 'שבוע שחל בו'. (בשו"ע סי' תקנ"א ס"ד הביא דין זה בסתם, והוסיף שיש מי שאסור, וידוע ש'סתם' ו'יש' הלכה כיש. אבל בכף החיים (שם סקע"ח) כתב שיש לחשוש לכתחילה אם אפשר, לדעת יש מי שאומרי בשו"ע. אמנם כבר כתב המשני"ב (סקל"ח) שבשנה זו הכל מודים שאין חלים דיני שבוע שחל בו ת"ב). ומצאנו ה' נפק"מ לבני אשכנז בדין שבוע שחל בו: א. היתר כיבוס לגויים הוא רק עד שבוע שח"ב (סקמ"ג). ב. מי שיש לו חלוק א' רשאי לכבס רק עד שבוע שח"ב (סקמ"ט). ג. החמירו כיבוס בגדי קטנים בשבוע שח"ב (סקפ"ב) ד. מי שתכפוהו אבילות מת ואבילות החורבן מותר בשעת הדחק לכבס ולהסתפר כרגיל עד שבוע שח"ב (שעה"צ סקצ"ג). ה. בסעודת מצוה בשבוע שח"ב מותרים להזמין רק מנין (משני"ב סקע"ז). (ותמוה שבשער הציון סק"מ כתב בשם הפרמ"ג (א"י סק"יז) 'לדין אין נפק"מ, כמו שכתב הרב דנוהגין לאסור מר"ח'. ובשונה הלכות מהדורת תשכ"ח, סלי"ה כתב 'אם חל ט"ב ביום א' או בשבת ונדחה לאחר השבת, אין לשבוע שלפני השבת דין שבוע שחל בו ט"ב'. והגהות 'שיח הלכות' (שבשו"ה מהדורת 'אליבא דהלכתא') הביא מכתב שהקשו להגר"ח"ק שהרי יש נפק"מ אם חל שבוע שחל בו או לא. ובמהדורת תשס"ט הוסיף רק 'ויש נוהגין להחמיר חוץ מיום ה' ו'וי לכבוד שבת'. ותמוה שלא הזכיר לדברי המשני"ב (סקל"ח) שאם חל תשעה באב ביום א' אין חלים כלל דיני תשעה באב. וצ"ע).

כיבוס בגדי קטנים

הרמ"א (סימן תקנ"א סעיף יד) כתב: 'בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי שמוציאים בהם רעי ומשתניין בהם הני ודאי משרא שרי, ואפילו בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל'. וכתב הפרי מגדים (שם א"י סקל"ט) שדעת הלבוש שהיתר קטנים הוא מאחר ומטנפים את בגדיהם ומשתניים תמיד, אבל בני שלוש וארבע אסורים. והוסיף הפמ"ג שדעת הבית יוסף והדרכי משה להקל בכל בגדי הקטנים, דאין אבילות לקטן, וסיים בצ"ע. ופסק המשני"ב (סקפ"ב) בשם החיי אדם (כלל קלג ס"י"ח) שבכל שנה יש להחמיר ולא לכבס בגדי קטנים אפילו בני שלוש וארבע בשבוע שח"ב ת"ב. אמנם מאחר והשנה אין דיני שבוע שחל בו (כנ"ל בקטע הקודם), אין צריך להחמיר בזה.

אמנם יש נוהגים כדעת הערוך השולחן (סי' תקנ"א סל"ב) לאסור כיבוס קטנים כבר מר"ח, ולשיטתם אין נפק"מ בשנה זו (וכפי שכבר כתב שעה"צ בס"ק מ' שלדין אין נפק"מ אם יש 'שבוע שחל בו' כיון שאוסרים הכל מר"ח, ולא העיר שיש להתיר לגבי קטן. וצ"ע מהמשני"ב סקפ"ב).

שבת ערב תשעה באב

לימוד תורה בערב ת"ב שחל בשבת

כתב הרמ"א (סימן תקנ"ג ס"ב): 'ונהגו שלא ללמוד בערב ת"ב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בת"ב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות'. וכן כתב המג"א (שם סק"ז). אולם הט"ז (שם סק"ב) חולק וסובר שאם אין איסור באכילת בשר ויין, אלא להיפך יש חיוב אכילת בשר לכבוד שבת, אין להחמיר שלא ללמוד, והמנהג שהביא הרמ"א צריך ביאור, והלומד אחר חצות לא הפסיד שכרו.

בהגהות חת"ס לשו"ע (שם) וכן בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ו) ביאר שנהגו לא ללמוד בערב ת"ב אחר חצות כיון שדברי התורה משמחים את האדם לאורך זמן, ונמצא שנכנס לתשעה באב כשהוא שמח, ומטעם זה אין ללמוד גם בשבת אחר חצות, כיון שהאיסור לא נובע מחמת עכשיו, אלא בגלל הלילה שאחריו.

קד העי' טו בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל). ומסופר שבשעת המגיפה עלה רבי ישראל מסלנט לבימת בית הכנסת בליל יום הכיפורים, וקידש על היין ואכל (ללא שיעורים), וביאר הגרי"ש זילברשטיין שליט"א שמאחר וחשש שכבר חלו במחלה, אין להאכילם בשיעורים כלל.

מעוברת

מעוברת מתענות בתשעה באב (ש"ע תקנ"ד ס"ה), וה"ה גם בימינו למעוברת שמרגישה טוב (נשמת אברהם שם סק"א בשם הגרש"א

זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל). ובשיעור לרבנים ומורי הוראה בין המצרים תמוז ה'תשפ"ד בהשתתפות פרופ' אריאל מני הי"ו מנהל מחלקת הריון בסיכון גבוה בב"ח מעייני הישועה, פסק כך מורינו הגרי"מ שטרן שליט"א וכן היתה דעת רבו השבט הלוי זצ"ל. וראה בשו"ת צדקה ומשפט להגאון רבי צדקה חוצין זצ"ל [ראב"ד בגד בשנת תק"ג] שתיקן בזמנו שמעוברות ומניקות לא יתענו בתשעה באב כדין שאר תעניות שהתבאר בשו"ע (סימן תקנ"ד ס"ה) שפטרות מלהתענות, מפני רוב החום השורר בבגדאד, וכמעט היו מגיעות לידי סכנה.

וכן כתב בספר הליכות ביתה (סימן כ"ה הערה ג') בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שנהוג בארץ ישראל להקל במעוברת שלא להתענות בתשעה באב כשהיא מצטערת בגלל מזג האויר החם. ובקובץ מבקשי תורה (כרך ה' גליון כו עמ' תלב), הביא שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל הורה לכתוב דברים אלו כהערה, ולא להכניסם בתוך סעיפי ההלכות. והיום שהמזגונים מצויים ואין צער וסכנה, על המעוברת להתחיל בצום, ואם אינה חשה בטוב, תשאל חכם. אבל אם היא חלושה שקרוב שתחלה (אפילו בחולי ללא סכנה), אין להם להתענות, כיון שביום הכיפורים התיירו לאכול רק במקום סכנה, אבל בתשעה באב התיירו גם שלא במקום סכנה, כי במקום חולי לא גזרו רבנן (ערוך השלחן שם ס"ז). ועיין בתשובות והנהגות (ח"ב סימן רס"א) שהגרי"ז מבריסק זצ"ל הורה כמה פעמים לחולה לאכול כהרגלו, כיון שלא גזרו עליו צום כלל, וכן כתב במועדים וזמנים (ח"ה סימן של"ה) בשם הגרי"ח מבריסק זצ"ל, שיכול לאכול כרגיל כדי צרכו. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן נ"ו). ובפרט

בחדשי ההריון הראשונים יש להקל (עיין שער הציון סי' תקי"ג סק"ב). ותשתה רק את הכמות שצריכה, ואם לא מספיק לה השתיה, הרי היא רשאית לאכול, וכפי שכתב הגרי"מ שטרן שליט"א לענין מינקת עפ"י דברי החת"ס (או"ח סימן קנ"ז), ובמיוחד בזמנינו שירדה חולשה לעולם. ובכל ענינים אלו יש לשאול חכם קודם הצום, כיון שהצדדים משתנים בין מקרה למקרה.

הבדלה

חובת הבדלה

הנצרכים לאכול בצום, יבדילו קודם אכילתם. ודין הבדלה לנשים שאינן מתענות יבואר בהמשך.

זמן ההבדלה

אם צריכים לאכול בלילה, יבדילו בלילה, ואם צריכים לאכול רק מהיום, יבדילו ביום.

הבדלה לנשים שאינן מתענות

נחלקו הפוסקים לענין נשים הנאלצות לאכול בתי"ב שחל ביום ראשון:
א. יש אומרים שהאיש יבדיל על הכוס ויוציא את בני ביתו, וקטן או החולה ישתה את הכוס (שמירת שבת כהלכתה פרק ס"ב עמ' רפה סמ"ח), וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סימן ל"ט) שאשה הנצרכת לאכול בצום, טוב שבעלה יבדיל על הכוס ויוציא את עצמו ואת אשתו ובני ביתו, שהרי כתב הרמ"א (סו"ס רצ"ו) שנשים לא יבדילו לעצמן אלא ישמעו הבדלה מאנשים [וכבר ביאר שם המג"א (סק"א) שרק בלולב ושופר וכדו' יכולות הנשים למשוך

ואפילו אם אינו רגיל בכך בסעודה שלישית, מותר (אג"מ או"ח ח"ד סימן קי"ב אות א'), והנמנע משום אבל עבירה היא בידו (משני"ב סימן תקנ"ב סק"ג בשם הטור). כמו כן אין נוהגים מנהגי אבילות בסעודה זו: אין מטבילים את הפת באפר, לא יושבים על הארץ, אפשר לאכול בחבורה המחייבת זימון, ניתן לאכול ב' תבשילים. ומזמרים זמירות כבכל שבת. ומנהג בעלזא לאכול מאכלי חלב בסעודה זו (ומחמת כן הם מקדימים מעט את תפילת השחר. לוח דבר יום ביומו).

סיום לפני השקיעה

צריך להפסיק לאכול ולשתות קודם שקיעת החמה (רמ"א שם, משני"ב סק"ד ושעה"צ סק"ב). וראוי לעורר על זה את בני הבית ומי שאינו יודע, שטועים לחשוב שניתן לאכול עד צאת השבת.

תנאי בברכת המזון

אף שבכל שנה אין לאכול לאחר ברכת המזון של הסעודה המפסקת (אם לא עשה תנאי שאינו מקבל עליו את התענית בכך שמברך ברכת המזון), בשנה זו ניתן לאכול גם לאחר ברכת המזון (קודם השקיעה) אף אם לא עשה תנאי, כיון שאסור להראות עינוי בשבת, ומסתמא לא התכוין להתחיל את התענית (שעה"צ סימן תקנ"ג סק"ז).

זמן חליצת הנעליים

זמן חליצת הנעליים הוא כחצי שעה לאחר השקיעה, וקודם לכן הוי כאבילות בשבת (הליכות שלמה בין המצרים עמ' תמב). ויש שנהגו לחלוץ אחר השקיעה ולשכב על גבי המטה עד זמן צאת הכוכבים שהולכין לבית הכנסת, שאז לא ניכר שחלץ משום אבילות (שם עמ' תמג הערה מ"ד שכך נהג הגרש"ז זלוניק זצ"ל, וכן כתב אור לציון ח"ג עמ' רנה), וכתב (הליכות שלמה שם) שדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שזו חומרא יתירה.

והנהוגים כשיטת ר"ת 'לחומרא', ודאי משהגיע זמן לילה על פי הגאונים (כחצי שעה לאחר השקיעה) יש מקום גדול להנהגה זו לחלוץ הנעליים ולשכב על המיטה, כיון שגם על כיסא כבר אינו יכול לשבת. ומותר ללכת בזמן זה עם נעלי בית, כיון שרגילים ללכת בבית עם נעלי בית, ואין זה נחשב כאבילות בשבת (מועדים וזמנים ח"ז סי' רנ"ו) אבל אין לנעול נעליים המיוחדות לתשעה באב קודם זמן זה.

פשיטת בגדי השבת

אין מניעה ללבוש בגדי חול לאחר השקיעה אף קודם זמן חליצת הנעליים, כיון שלדעת הרמ"א יש ללבוש בגדי חול בשבת 'חזון', ורק חליצת הנעליים אסור שהיא מנהג אבלים. (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ע"ז).

הפטורים מהצום

בליעת כדורים

חולה שאין בו סכנה שחייב על פי פקודת הרופא ליטול רפואות בתשעה באב ואינו מסוגל לבלוע ללא מים, מותר לו לשתות מעט מים שיספיקו לבליעת הכדורים, ואינו צריך לפגום את המים, כיון שבמקום חולי לא אסרו. (הוראת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, נשמת אברהם סימן תקנ"ד סק"ז).

שיעורים

חולה האוכל בתשעה באב, אינו צריך לאכול בשיעורים' כפי שעושים ביום הכיפורים כיון שחובת הצום היא מדרבנן (ערוך השולחן סי' תקנ"ד ס"ז), וכן העלה הגרי"א וויס שליט"א (קובץ דרכי הוראה סי' ג' עמ' צח), שלא מצאנו דין זה בהלכות תשעה באב, אלא רק בהלכות יום הכיפורים, ולא מסתבר שכוונת השו"ע שנלמד דין תשעה באב המוקדם מדין יום הכיפורים המאוחר. וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן נ"ו). אבל בריא שאוכל בהיתר שמא יחלה (כגון שיש מגפה בעיר) צריך לאכול בשיעורים, כיון שכך אינו עוקר את התענית לחלוטין (ביאור הלכה שם סעיף ו' ד"ה דבמקום, נשמת אברהם שם סק"א). ועיין בספר הלכות חג בחג בין המצרים (תשי"פ) עמ'

על עצמן חיוב ולברך על עשיית המצוה, אבל בדבר שאין בו עשייה אלא רק ברכה, כמו הבדלה, אינן יכולות לברך על כך].
וכן נהג הגרי"י פישר זצ"ל (הליכות אבן ישראל עמ' שעה ס"ט) שבעת מחלת הרבנית הבדיל עבורה, והרבנית שתתה את הכוס והנוכחים בבית יצאו ידי חובת הבדלה.

ב. אולם להלכה תבדיל האשה בעצמה, וכפי שפסק השו"ע (סו"ס רצ"ו) כדעת רבינו יונה ששנים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ואף שהוסיף השולחן ערוך כ"ש מי שאומר: את דעת האורחות חיים (הלכות הבדלה ס"י יח) ששנים לא תבדלנה לעצמן, כבר ידוע שכהביא השו"ע הלכה ביסתם' ויש מי שאומר, הלכה כסתם). ואף שהרמ"א (שם) כתב שהנשים לא תבדלנה בעצמן אלא ישמעו מהאנשים, כבר כתב בשער הציון (שם סק"ד) שיכולים לסמוך למעשה על דברי הבי"ח והמג"א ששנים יכולות להבדיל לעצמן, כיון שדעת הפרי חדש והיעב"ץ כדעת השו"ע. וכאן יש להוסיף ולומר שאף שבכל מוצאי שבת יש לנשים לחשוש לספק הרמ"א וראוי שתשמע הבדלה מאיש, כאן יש סברא לומר שאף הרמ"א יודה שתבדיל בעצמה.

ג. ויש אומרים שתאכל ללא הבדלה, ובמוצאי תשעה באב תשמע הבדלה מבעלה. [כיון דהוי ספק ספיקא: ספק אם אשה חייבת הבדלה, כדמצינו בשו"ע (שם) מחלוקת בזה, והמשנ"ב (שם סק"ד) כתב שסברת המחייבים היא שלמרות שהבדלה היא מצוות עשה שהזמן גרמא, הוקשה אשה לאיש לעניין שבת, אבל החולקים סוברים שההבדלה נעשית בימות החול ודינה ככל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. ומלבד זאת, דעת הרמב"ן (הובא ברא"ש תענית פ"ד ס"י מ') שאם אי אפשר להבדיל במצאי שבת פקעה חובת הבדלה. ובשבט הלוי (ח"י סימן ע"ז אות ד') כתב שלכתחילה תעשה הבדלה, והוסיף שבמקום הצורך ניתן להקל שתאכל ללא הבדלה, ותסמוך על הבדלת בעלה במוצאי הצום.

קטן האוכל בצום

קטן האוכל בצום, אינו מבדיל. (וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן ע"ז אות ו') בשם מהרי"ל דיסקין זצ"ל שקטן צריך להבדיל מדין חינוך. והקשה השואל הרי כשיגדיל הקטן לא יאכל בתשעה באב, ותירץ השבט הלוי שבכל שבוע יש חובת הבדלה, ויש לחנך הקטן לחובה זו. אמנם בשבט הלוי ח"י ס"י קע"ז אות ד' הבהיר שהמנהג הוא שקטן אינו מבדיל).

בריא השומע הבדלה בצום

בריא השומע בצום הבדלה מאדם חולה, יצא ידי חובה, אף שאינו רשאי להבדיל בעצמו (שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קכ"ט אות א', שו"ת משנה הלכות ח"י סימן לט).

פסוקי הבדלה ובשמים

גם חולה המבדיל במוצאי שבת אינו אומר הפסוקים 'נה א-ל ישועתי', כדן אבל (פתי"ת יו"ד סימן שע"ו סק"ב וסימן שע"א סק"א. שו"ת דברי מלכיאל ח"י סימן ט'. ששי"כ ח"יב פרק ס"ב עמ' רפד סמ"ד). וכן אין מברכין ברכת בשמים (שו"ע ס"י תקנ"ו), כיון שמטרת הבשמים במוצאי היא לתענוג בעת הסתלקות הנפש היתירה, אין נכון לעשות כן בתשעה באב (מג"א סק"א).

ברכת מאורי האש

יש לברך בליל תשעה באב 'בורא מאורי האש', אף הבריאים שלא מבדילים על הכוס, ואין בזה משום תענוג (משנ"ב ס"י תקנו סק"א). ונוהגים לברך בבית הכנסת קודם קריאת המגילה. ויש אומרים שמאחר והסתפק הביאור הלכה (סימן רצו ד"ה לא יבדילו) האם נשים חייבות בברכת מאורי האש, נכון שלא יברך האיש על הנר בבית הכנסת, אלא יברך בביתו ויוציא את בני ביתו ידי חובה, ואפשר לברך אף קודם שיוצא לבית הכנסת, לאחר שיצאה השבת ואמר 'ברוך המבדיל', (שמירת שבת כהלכתה ח"יב סב הערה צח). וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"י ס"י ע"ז אות ב') שכתב לדידי פשוט

דכמו דחייבות בהבדלה עצמה כן חייבות גם בברכת האש ובשמים. והביא מכף החיים (ס"י רצ"ו) שגם אם מחמירות לברך הבדלה בלי שם ומלכות, מכל מקום ברכת האש ובשמים יכולות לברך כרגיל. ועל כל פנים אין לשנות מנהג ישראל שכולם שומעים ומברכים בביהכ"נ קודם איכה, והנשים אם יברכו, יברכו לעצמן בבית.

חולים המבדילים בליל הצום, יברכו מאורי האש בעת ההבדלה.

על מה מבדילים

נחלקו הפוסקים על מה יבדילו הנצרכים להבדיל בצום תשעה באב.
א. מיץ ענבים. דעת החזון איש (ראה מכתב הגרי"ח קניבסקי זצ"ל לחותנו הגרי"ש אלישיב בספר קובץ תשובות ח"א ס"י ז') שכיום אין לנו 'חמר מדינה', כיון שדין חמר מדינה נאמר רק במקום שאין היין מצוי בכל העיר בשנה הזו (כמבואר במג"א ס"י רע"ב סק"ו ובמשנ"ב סק"ד) או רק במקום שאין ענבים גדלים מסביב העיר עד מרחק הליכה של יום אחד, ועל כן הציע הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קובץ תשובות שם) שהנוהגים כחזו"א יבדילו על מיץ ענבים שהוא יין מגיתו שהוא פחות מין. וכן דעת הגרש"ה וואזנר זצ"ל (מבית לוי מועדי השנה עמ' תכ"ד) שמבדילים על מיץ ענבים.
ב. חמר מדינה. דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שם) שגם כיום יש לנו 'חמר מדינה', ויותר טוב שלא להבדיל על היין (מאחר ואנו שרויים באבילות) אלא יבדילו על שיכר או שאר משקאות חמר מדינה.
ג. כשיש רק יין: אם יש קטן בגיל חינוך שאינו מתענה, יבדילו על הכוס ויתנו לו לשתות, אך אם אין קטן, ואין חמר מדינה, ישתה החולה יין כשיעור הבדלה, ולא יותר (שמירת שבת כהלכתה פרק סב סמ"ח, שו"ת שבט הלוי ח"י סימן ע"ז אות ה').

חמר מדינה

חמר מדינה הוא משקה חשוב ששותים אותו לכבוד הסעודה ולכבוד האורחים. וראה בשמירת שבת כהלכתה (ח"יב פרק סב עמ' רמג הערה ו') שמנה את המשקאות: א. בירה. ב. מיץ תפוזים. ג. מיץ אשכוליות. ד. יין תפוחים. ה. בשעת הדחק יש לסמוך על המקילים ולהבדיל על תה ממותק. ו. בשעת הדחק יש לסמוך על המקילים ולהבדיל על קפה (עם חלב או בלי חלב). וראה בספר הליכות שלמה (מועדים ב' פרק ט"ז ארחה הערה כה) ששמע מהגאון רבי דוד בהר"ן זצ"ל שהיה מפקפק בעשיית הבדלה על קפה, משום שהלשון 'חמר' משמע דבר שעשוי במקום יין, וכגון שיכר שמכבדים בו במקום יין, מה שאין כן קפה שהוא דבר אחר לגמרי. ושמעתי מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א (שיעור לרבנים ומורי הוראה, שלהי תמוז היתשע"ה) בשם השבט הלוי זצ"ל שמשקה 'קוקה קולה' נחשב חמר מדינה שזהו המשקה ששותים רוב העולם, וניתן להבדיל עליו בצום תשעה באב. וראה בספר מבית לוי (מועדי השנה עמ' תכד) ששמע מהגר"ש וואזנר זצ"ל להיפך, שקוקה קולה אינו חמר מדינה, וכן מיצים טבעיים ותה וקפה, למעשה אין להחשיב אותם לחמר מדינה.

הבדלה במוצאי היום

ביום ראשון בערב, לאחר צאת הצום, יש להבדיל על היין טרם שיאכל ורשאי לשתות מהיין, ואינו צריך ליתנו לקטן (משנ"ב ס"י תקנ"ו סק"ג בשם המהרי"ל), וכתב בשעה"צ שם סק"ז בשם הדגול מרבבה שלילה זה קל יותר ממוצאי חזון. אבל לשתות יין בסתם (שלא בהבדלה) אין להתיר בלילה זה (כמבואר בס"י תקנ"ח ס"א) והתירו רק למצות הבדלה. ויש חולקים שאם יש קטן שהגיע לחינוך יתנו לו לשתות (פרי מגדים שם א"א סק"ב).

שטיפת כלי השבת בליל ת"ב

אין שוטפים הכלים עד למחרת אחר חצות היום, דלא התירו מלאכות, והוא כנראה שלא יסח דעתו מן האבילות.

(נכתב על ידי הרב ישראל רוזנטל, והיה למראה עיני הרב שליט"א)

**הרב ישראל רוזנטל
רב בבית הכנסת הגדול גבעתיים**

הקדמת הבדלה לשבת ערב תשעה באב

הנה בשנה זו שחל תשעה באב ביום הראשון, רבה המבוכה כיצד ינהגו הנצרכות לאכול (על פי הוראת מורה הוראה), וכבר הרחיב בזה מוריני הגר"ח"ש סגל שליט"א בחיבורו 'לקט הלכות' על בין המצרים, ומעט מזעיר הובא בעלון זה. ותורף הבעיה היא שיש אוסרים לשתות יין ביום תשעה באב (עיי' בקובץ תשובות לגריש"א סימן נז שהביא מדברי חתנו מרן הגר"ח"ק זצ"ל), ויש אוסרים לערוך הבדלה על חמר מדינה (הגר"ח"ק זצ"ל, שם), ויש שכתבו שבמקום הצורך לא תבדיל כלל (שבט הלוי ח"ז סימן ע"ז אות ד').

ועל כן יש להציע בזאת בפני הלומדים, שאשה הנצרכת לאכול בתשעה באב, תבדיל כבר בשבת קודש עצמה, לאחר הסעודה המפסקת, ולפני השקיעה, וכפי שכתב השולחן ערוך (סי' רצ"ג ס"ג) 'מי שהוא אנוס, כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה, יכול להתפלל של מוצאי שבת מפלג המנחה ולמעלה, ולהבדיל מידי'. ואמנם במשנה ברורה (שם ס"ק ט') כתב: 'ומכל מקום כתבו האחרונים דאין לעשות כן דדבר תמוה הוא לרבים, גם שמא יבואו להקל במלאכה, ובפרט בימינו דנוהגין לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנחה עד הערב בודאי מדינא אסור להקדים מעריב במוצאי שבת'.

והנה בנידון דידן, אין לחשוש שיבואו להקל במלאכה, שהרי כולם רואים שאין מתחילים מנהגי אבילות בשבת, אלא ממתניינים שתצא שבת על פי הזמן המופיע בלוחות השנה, ואף שהוא תמוה, במקום מצוה כזה עדיף להקדים את ההבדלה לשבת עצמה.

והרמ"א (סי' רצ"ט ס"ו) כתב 'ומי שמתענה ג' ימים וג' לילות ישמע הבדלה מאחרים, ואם אין אחרים אצלו יכול להבדיל בשבת מבעוד יום ולשתות ולקבל אחר כך התענית עליו'. ובמשנ"ב (שם סק"ב) כתב שיתפלל ערבית אחר פלג המנחה, ואחר כך יבדיל, ואין אומרים שמאחר והבדיל נחשב שקיבל עליו את התענית ונאסר בשתיה, כי אין זו תענית חובה כמו תשעה באב אלא מחמת נדרו, ובנדרים הולכים אחר לשון בני אדם, ובלשון בני אדם גם אחר שהבדיל נקרא יום, והתענית מתחילה רק בתחילת הלילה או בבין השמשות, אבל לא מקודם לכן. ובשער הציון (סק"ג) כתב 'אין יכול להבדיל מבעוד יום כשחל ת"ב ביום א', דאי יבדיל יהיה אסור לו לשתות דנחשב כקבלה'.

ובספר הליכות אבן ישראל (מהגר"י פישר זצ"ל, הלכות תשעה באב) הציע כן, והעיר על דברי השער הציון הנ"ל שיכול להתנות שאינו מקבל עליו את התענית, וכנהוג להתנות קודם ברכת המזון. ונשאר בצ"ע. וראיתי להציע שאפשר להעמיד אדם אחר (שצם בתשעה באב זה) והוא ישתה את היין לאחר שיבדילו.

מכתבים למערכת

לכבוד מערכת עלון 'בירורי חיים', החיים והשלום, אשר הבאתם (גליון שבועות) מדברי מו"ר בעל שבט הלוי זצ"ל שמהם משמע שיש עדיפות להתפלל ביו"ט דשבועות בבוקר בשעה מאוחרת יותר, ולא כוותיקין אם נרדמים בתפילה מחמת כן, באתי בזה לומר שבבית מדרשו היו מתפללים עימו מזה עשרות בשנים בחג השבועות עם הנץ החמה, בהתלהבות ובאש קודש. וכפי שהעיד על עצמו בסוף התשובה שם (ח"י סימן מט).

יהודה קאהן, גבאי בית המדרש דהגר"ש ואזנר זצ"ל

תשובת המערכת:

המעייין בתשו' השבה"ל זצ"ל (שם) יראה שדעתו נוטה להעדיף תפילה ביישוב הדעת וללא נמנום בשעה מאוחרת יותר, ואחר כך הוסיף וסיים דבריו בלשון זו: 'ואני בעצמי רגיל מאבותי ורבתי להתפלל מיד בעלות השחר כותיקין דרך התעוררות וחמימות הלב וברוב עס'. וע"כ אלו המתפללים בציבור גדול ברוב עם בהתעוררות או שיודעים בעצמם שיתפללו היטב ככוונה גם במנין קטן, וודאי שיתפללו עם הנץ החמה כפי שנהג בעצמו, אבל אלו שמתפללים במנין קטן שמצוי מאד שנרדמים, דעת השבה"ל זצ"ל שיתפללו מאוחר יותר ככוונה.

**מכתב ברכה מגאב"ד שיכון ג' ב"ב
הגאון הגדול רבי סיני הלברשטאם שליט"א**

סיני הלברשטאם
רב ואמ"ד שיכון ג'
בני ברק

בב"ד ה' הגאון הלוי

לכבוד ועדי הוד הגאון הנכבד, יתעב הרזים פ"ה

שבת רבי חיים גאון הלוי סגן שליט"א

ור' וויז' ד"ר, וחסד ד"ר הוראה זינזוני ח"ת

זמבאל' דאיה'

[ה]יני מאדו מהללנין כיווני חיים, קלא זגול

הגאון חיים, קלוג לא זגא, וזואי ה' לטאל

היבוק זגול אר האלה אל זגול.

וה"ל דקדוק שצ"ע להאשין לזכור ז"ל הידי

להאשין פלג זכר דקדוק זגול זמא זמא

והאשין זגול, וז' אל זגול זגול.

קדמת הערה

סוף תפילה

הופיע ויצא לאור

לקט הלכות

הלכות ומנהגי בין המצרים
מאת מוריני הגאון

רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א

יו"ל ע"י מכון להוראה 'בירורי חיים'
ניתן לקבל עותק דיגיטלי ללא תשלום

בטליחת בקשה לדוא"ל: 0548415304@gmail.com

מענה הלכתי טלפוני ע"י

מוריני הרב שליט"א

ניתן לקבל בטלפון

מס' 054-8415304